

עומק הפשט

בס"ד, יום ג' פרשת ויקרא כ"ו אדר תשע"ח,
בענינא דיומא - הלכות פסח.

גליון נושא:

'לשמה במצות מכונה'

דיוני הלכה אקטואליים בסוגיות הנלמדות,
לעורר לב המעיין, ואין לסמוך על הדברים
הלכה למעשה.

מודעה לבית ישראל

כולל

תשובות מנאנו ורבני הדור לאכזר המצות אשר כצק
נעוך עי' מאשינע עלי חנ הפסח, למען ירעו
בית ישראל להזהר ולעמוד על נפשם, שלא ישלחו הדו
בחדש אשר חמץ בפסח, ובחדש אשר בריכה לבטלה.
ויגדו כימי שלום וכשנים קרמנות:

נדפס

בפקודת הגאון ארי ישראל וקדושו טופת הדור וכן של כל בני הגולה
קט"ח שור"י שלמה קלוגר ט"ז סבדאי, ועל המצות
החשובים היקיים הרבנים רב"ק קראקא י"א, לוסת היבשים:

בשנת תר"מ לפ"ק.

בדפוס של כר"י הויז' וולבאך, בברזסלאוו.

סערת ה'מאשין מצה'

ויכוח נוקב: לפני 180 שנה בשנת תקצ"ח, הומצאה המכונה הראשונה לאפיית מצות לפסח, על ידי מר איציק זינגער מצרפת. מני אז ועד ימינו אנו, קיים ויכוח חוצב להבות אש, שהתחיל בתקופה ההיא בין גדולי הדור, האם מותר לאכול בפסח את ה'מאשין מצה' (מצות מכונה). האוסרים ראו בהם 'תקלה' גדולה, עד כדי כך שהדברי חיים (חלק או"ח סימן כג) הגדירם 'חמץ גמור'. מאידך, המתירים ראו בזה 'תקנה' גדולה ו'אכשר דרא', שכן מהירות האפייה במצות מכונה, גדולה לאין ערוך ממצות היד. וההידורים האפשריים במצות מכונה, עדיפים ממצות יד המהודרות ביותר.

כעבור 21 שנה בשנת תרי"ט, הויכוח עלה מדרגה, כאשר האוסרים פרסמו קונטרס חריף בשם 'מודעה לבית ישראל' להודיע לכל בית ישראל את חומר האיסור. בו הוכרז דעת האוסרים בתוקף; הדברי חיים מצאנז, החידושי הרי"ם מגור, הג"ר שלמה קלוגר (האלף לך שלמה השמטות סימן לו), האבני נזר (סימן תקלו), והדרכי תשובה. עיקרי הנימוקים לאיסור משום חששות חימוץ; צריך לעסוק כל הזמן בבצק שלא יחמיץ, ומי יודע אם על ידי מכונה מועיל לכך, זמנים שהבצק עומד ללא עסק, שאריות בצק בסדקי המכונה, כמו כן המצות מכונה הראשונות היו עגולות, וקצוותיהם הוחזרו לעיסה וחשש שנחמצו. לטענתם, כל האומר שמצות מכונה יותר מהודרות, הרי הוא בכלל מוציא לעז על הראשונים, שהיה להם רק מצות יד.

באותה שנה כעבור תקופה, פורסם קונטרס 'ביטול מודעה' עם ביטויים חריפים מאוד, לבאר את דעת המתירים בהחלט; הג"ר יוסף שאול נתנזון בעל השואל ומשיב, הכתב סופר, הערוך לנר, והתפארת ישראל. כעבור שנתיים בשנת תרכ"א הצטרף השדי חמד (מערכת חמץ ומצה סימן י ואילך) וכתב תשובה להתיר. עיקרי ההיתר, שאין שום חשש חימוץ, ואדרבה במצות יד המצב הרבה יותר גרוע. אופן השתלשלות המחלוקת, מתואר היטב בספר מרבה חיים (לרבי יוסף צבי חיים מונדרי, חלק ב עמוד כו ואילך).

בירושלים נהגו לאפות מצות מכונה מקדמת דנא, בהשגחת גדולי הדור, רב העיר הג"ר שמואל סלנט זצ"ל (תורת רבינו שמואל סלאנט חלק א עמוד קל"ה אות ג), האדר"ת זצ"ל, הרב מקאליש בעל האמרי בינה זצ"ל, הגרצ"פ פראנק זצ"ל. אמנם עדות החסידים ויוצאי הונגריה לא אכלו כלל מצות מכונה, והעדיפו מצות יד לא שמורה (מחמת יוקר המצות שמורה) על פני מצות מכונה שמורה.

קונטרס ביטול מודעה

טלל קינין סמונים נולדו יעלל נלונים ונמנים לדיקים
תסומנים לנטל המעמדים ומנקים על טעסס
המנוכה סקכסס סאש יגע סל ידס יעיליו סצוט
לססח ומקדו מודעס נקוסקס חמד לטקור סטאש יגע
ולמטן ידעו בית יעלל כי לל דכרו סטנס ומססס
הטאש יגע יקס ומססס ונקיס למטות כס סצוט לססס
קקטו וסלל נלוני סרן כומסנס מסל סכילו אל כמד למוטו
מדיט ודענו כולון סכנסק סכנסס סו יוסף ש מול
תלוי נאטסנזאדן סכסי קיקס לבוב וסגלל
למוטס לני חסס עילוסס קיטוס נקוטס וסססס

נדפס

במלון הוללוח סכנסים וקסלמטי

סנת תריס לפ"ק :

Bitel Modue.

Gedruckt bei M. F. Poramba in Lemberg 1856.

1. כח גברא במכונה ידנית

לשם מצות מצוה: מקוצר היריעה, נתמקד באחד מהנדונים שהתעוררו אז, לדעתם של אלו שהכשירו את ה'מצות מכונה' לפסח, האם נחשב מעשה האפיה 'לשמה', בכך שהאדם המפעיל את המכונה מתכוין 'לשמה', ואפשר לצאת בהם חובת כזית הראשון בליל הסדר? ולשיטת הבית הלוי, שחיוב ה'לשמה' של הכזית הראשון, חל על כל המצות שאוכלים בליל הסדר, הרי שהנדון הזה נוגע לכל אכילות הלילה הראשון שצריכות להיות 'לשמה' כדי לקיים מצוה באכילתם, ולא רק בכזית הראשון (י.מ.ה.).

בספרי השו"ת של גדולי הפוסקים, נמצא נדון ה'לשמה במכונה', לגבי ציצית ולגבי תפילין, כאשר תהליך העיבוד שלהם (ניפוץ טוויה שזירה קשירה, עיבוד העורות ועשיית הבתים) נעשה על ידי מכונה, ידנית או חשמלית, האם יש להם דין 'לשמה' או לא (ש.ה.ג.).

מכונה ידנית: בהתחלה, טרם עידן החשמל, הפעילו את המכונת מצות הראשונה עם 'כח גברא', כאשר שני אנשים בעלי כח, סובבו גלגל ענק שהפעיל את מערכת עריכת הבצק, ויצירת עיגולי מצה מחוררים. המכונות היו חצי-ידניות, ושימשו רק לצורך עריכת המצות לאפיה, אולם הכנסת הקמח והמים, לישת הבצק, וכן הכנסת המצות לתנור, נעשו באופן ידני.

רבי שלמה קלוגר (האלף לך שלמה חלק א השמטה לשו"ת על או"ח סימן לה) קבע בנחרצות, שמצות מכונה אינו 'לשמה', שכן מצה שמורה פירושו עשיה לשם מצוה, והמכונה שעושה אין לה דעת, ואיננה עדיפה ממעשה חרש שוטה וקטן שאין להם דעת לעשות 'לשמה', ופסול למצת מצוה אפילו אם ישראל גדול עומד על גביו. למרות שהישראל מסובב את הגלגל, אין זה כחו, אלא רק כחו ולגבי זה אינו נחשב מעשיו, ואין זה 'לשמה'.

מאידך נחלק עליו בתוקף רבי יוסף שאול נתנזון, ופסק כי מצות מכונה ודאי נחשב 'לשמה' ויוצאים בהם לכתחילה ידי חובת מצה בליל הסדר, מכיון שהרבה בני אדם חזקים מגלגלים את גלגל המכונה הענק, בכדי לערוך את המצות, ואין שום הבדל בין הגלגל הזה למערוך העץ המוכר, 'וכי מערוך עץ יש לו דעת, יותר מגלגל מתכת ענק?' והוסיף בחריפות, כנראה האוסרים חושבים שהמכונה 'מופעלת על ידי כישוף', אך האמת היא שכולו מופעל על ידי אדם, ולכן אין ספק שדינו ככוחו! כל זה אינו נוגע למכונות החשמליות של היום, שאינן פועלות מכח האדם.

2. שורש המחלוקת

'לשמה' בציצית: המשנה ברורה (סימן יא ס"ק ה) כותב לענין עשיית ציצית לשמה שמועיל מה שמתחיל לעשותה לשמה לכל ההמשך אפילו לכמה ימים, כיון שעושה 'על דעת הראשונה' והוא כאילו כל הזמן אומר 'לשמה', ולכן לאדם אחר כתב שם בביאור הלכה שאינו מועיל, וכן במעשה גוי כתב שם (ס"ק ט) ש'ישראל עומד על גביו' מועיל, רק אם זה באותו זמן, אבל לא כשהטוויה נמשכת הרבה זמן. ונחלק עליו החזון איש (או"ח סימן ו ס"ק י) שמספיק שהתחלה היתה לשמה, שיחשב מכאן והלאה 'סתמא לשמה', וכבר לא צריך את העשיה שלו 'לשמה'.

ויוצא מחלוקת ביניהם לגבי הנדון של ציצית הנעשית במכונה; לפי החזון איש, כיון שהישראל התחיל, ממילא כבר נחשב הכל 'לשמה', אבל לפי המשנה ברורה, יתכן שהמכונה לא יכולה להמשיך את הדעת ראשונה של ה'לשמה'. במנחת שלמה (ב"ק דף כב.) כתב שטעם המתירים הוא משום שכיון שהדליק את המכונה לשמה הרי 'אשו משום חיצו' והכל מתייחס למעשה שלו.

'לשמה' במצות: לגבי 'לשמה' במצות, לכאורה תלוי במחלוקת הנ"ל. אולם יתכן ש'לשמה' במצות שונה מ'לשמה' בציצית, כפי שחקרו האחרונים האם מספיק 'שימור מחימוץ לשמה', ואין צורך שיהא מעשה חיובי לשמה כמבואר ברדב"ז (סימן אלף ט). וכעין זה כותב הריטב"א בשם הרא"ה להלכה ולא למעשה, הובא בשער הציון (סימן תס ס"ק ד), שמועיל בישראל עומד על גבי גוי, כי מספיק שימור מחימוץ לשמה, ואם כן מכונה נחשב 'לשמה'.

או דלמא צריך 'מעשה לשמה', כמו בקרבנות וגט וספר תורה, שבפעולת העשיה של מניעת החימוץ צריך כוונה לשמה. כמבואר בחתם סופר (בהגהותיו על השו"ע סימן תס, ובשו"ת או"ח סימן קכח) ששימור לשמה הוא כדי למנוע החמצת הבצק מעצמו, ואין שימור זה אלא על ידי העסק התמידי, המונע את החימוץ. ואם כן במכונה לא נחשב שמור לשמה, כי אין עסק חיובי של האדם.

הרחבת דברים בחקירה זו, ראה במבוא לספר הנפלא מצות מצוה (עמוד לג ואילך).

הערות מבני החבורה

מצות אכילת מצה בכל שבעת ימי הפסח

חקירה: ידוע דעת הגר"א הובא במשנה ברורה (סימן תעה ס"ק מה, סימן תרלט ס"ק כד), שיש מצות אכילת מצה כל שבעת ימי הפסח, אולם בשו"ע הרב (סימן תעה סעיף לב) לא נזכרה סברא זו.

ויש לחקור לדעת הגר"א, האם המצוה מתקיימת רק במצה לשמה, או גם במצה שאינה לשמה. אם נניח שרק במצות לשמה מתקיים המצוה, יחזור הדיון הקודם האם האוכל 'מצות מכונה' בשאר ימי הפסח מקיים מצוה כי זה נחשב 'לשמה', או שאינה נחשבת 'שמורה לשם מצוה', והרי זה כאוכל שאר ירקות, שאמנם לא עבר איסור חמץ אך לא קיים מצות אכילת מצה?

מסופר במעשה רב (אות קפו), שהגר"א החמיר לאכול מצה שמורה משעת קצירה כל ימי הפסח. טעם הדבר ביאר החיי אדם (כלל קכח סעיף ל), הובא בביאור הלכה (סימן תס סעיף א ד"ה מצת מצוה, סימן תנג ד"ה טוב), מכמה חששות חימוץ, כגון שמא ירד גשם על החיטים במחובר אחרי שהתבואה התייבשה, ופעמים שהשקים נרטבים. משמע מדבריהם, שכל הבעיה רק מצד חשש חמץ, אולם גם כשאין המצה לשמה מקיימים בה מצות מצה כל שבעה. ואם כן אפשר לאכול לכתחילה מצות מכונה כל הפסח. וכן מפורש במשנ"ב (סימן תנג סוף ס"ק כה, סימן תס ס"ק ב) שמעיקר הדין אין צריך שימור כל שבעה, אולם ישראל קדושים הם ומהדרים לאפות מצה שמורה לשם מצוה, בכל ימי הפסח.

באופן שונה, ביארו הדמשק אליעזר (סימן תנג ס"ק יד), והג"ר שמואל סלנט זצ"ל, והג"ר איסר זלמן מלצר זצ"ל (עבד המלך שמות פרק יב פסוק יז, מפי דודו הג"ר אליהו מרדכי אייזנשטיין), בדעת הגר"א שכל ימי הפסח יש מצות עשה לאכול מצה, אם כן מה שאמרה תורה ושמרתם את המצות (שמות יב יז), שזה המקור שצריך מצות לשמה כמבואר במשנ"ב (סימן תס ס"ק ג), מתייחס למצות של כל ימי הפסח, ולא רק לליל הסדר. ומה שאין מברכים על אכילת מצה כל שבעה, פירש הבעל המאור (סוף מסכת פסחים דף כו: מדפי הרי"ף) שיכול אדם לחיות שבעה ימים בלא אכילת פת, בשונה מסוכה שאין יכול לחיות שלשה ימים ללא שינה.

לפי מהלך זה, החמירו הג"ר אהרן קוטלר זצ"ל (הובא בהגדת ארזי הלבנון עמודים יא יד לב), והג"ר משה פיינשטיין זצ"ל, והגרי"ש אלישיב זצ"ל בסוף ימיו (משנת אי"ש ליל הסדר), לאכול מצות יד בכל הפסח לחוש לדעת הגר"א, שדין לשמה מתקיים יותר במצות יד ממצות מכונה.

אכן לדעת הסוברים שמצות מכונה נחשב לשמה, ומועיל לכזיתים הראשונים בליל הסדר, ודאי שזה מועיל לכל ימי הפסח. ❖

3. אוטומציה מלאה במאפיות המצות!

מכונה חשמלית: כעבור עשרות שנים, עם כניסת החשמל לעולם התעשייה, מכונות העריכה והאפייה נהפכו גם הם לחשמליות. בעקבות שינויים עדכניים אלו במכונות אפיית המצות, נחלקו גדולי הפוסקים, האם מספיק במעשה שימור לשמה, או שצריך שעצם יצירת המצה תהיה לשמה.

תעשייתית: כיום, בעקבות שכלול המהפכה התעשייתית, בה כל פעולה ידנית נהפכה לחשמלית, נוצר מצב במאפיות הגדולות של אפיה אוטומטית לגמרי, ללא מגע יד אדם, בכל אורך תהליך אפיית המצות, מרגע הכנסת המים לקמח עד גמר האפיה. ואף ללא כח גברא ישיר, שכן כל הפעולות פועלות מכח האלקטר" (חשמל). פעולת האדם מסתכמת, בלחיצה על כפתור ההפעלה של המכונה לשם מצות מצוה!

המהרש"ם (חלק ד סימן קכט, וראה עוד בחלק ב סימן טז) קובע בנחרצות שאפיה כזו אינה 'לשמה', כיון שהאדם רק מאפשר לחשמל לפעול מאיליו ואין זה מעשה האדם כלל. חידוש עצום מוסיף המהרש"ם, שאפילו בשאר ימי הפסח שאין חיוב לשמה, עדיין יש לאסור לגמרי אכילת 'מצות מכונה', שמא יבוא לאכלם בליל הסדר. ורק באופן שתחילת הלישה נעשתה על ידי אדם, ואף מכניס בידים את העיסה לתוך 'הוואלצין' (מכונת עיבוד וחיתוך העיסה), יש להקל בדיעבד, שכל הנעשה על דעת הראשונה נעשה, וסתמא לשמה.

לדעת הדברי מלכיאל (חלק ד סימן ב) מכונה נחשב לשמה, כי מספיק 'שימור לשמה' ואין צריך עשייה לשמה. והוסיפו הג"ר שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל (הליכות שלמה פרק ז דבר הלכה טז), והג"ר ישראל יעקב פיישר זצ"ל (אבן ישראל חלק א הלכות חמץ ומצה פרק ו הלכה ט), והג"ר צבי פסח פראנק זצ"ל (מקראי

קודש חלק ב סימן ג) שאפילו לדעת המאירי (פסחים דף מ. ד"ה בצקות) והמנחת חינוך (מצוה י), שהטעם שלא מועיל גדול שעומד על גבי קטן וגוי, ושומר שלא יחמיץ הבצק שלש, כי אין אדם משמר מה שביד חברו, אבל במכונה מועיל, כי זה לא נקרא 'ביד חברו'.

והוסיף רבי שלמה זלמן, שלמרות שלדעתו צריך את עצם הפעולה לשמה, עדיין עצם הפעלת המכונה על ידי האדם נחשב מעשה לשמה. שהרי כל מה שהמכונה פועלת היא מכוחו, כמו שמתייחס אליו המעשה כלפי הלכות שבת והלכות מזיק, כך גם מתייחס אליו בדיני 'לשמה'.

מכאן סברא נוספת כתב להתיר הג"ר ישראל יעקב פישר זצ"ל (אבן ישראל חלק א הלכות חמץ ומצה סוף פרק ו), אפילו במכונות החדשות של זמננו שהכל נעשה מאילוי, אופן אפיה כזה נחשב 'לשמה', כי 'לשמה' אין פירושו 'מעשה אדם', אלא פירושו שימור שלא יחמיץ, והרי אדם המפעיל את המכונה שומר את המצות שלא יחמיצו, לשם מצות מצוה, וכאשר יש לו דעת בהפעלת המכונה לשם מצות מצוה ואף חושב כך בתהליך השימור, שפיר חשיב לשמה. וראה בתמונות בסוף הגיליון, בקערת הסדר של הגרי"י פישר שהיה מניח רק מצות מכונה, והכין בקערה הרבה מצות, שיספיקו לכל המסובים.

4. חבורות מהודרות

הפעלה בידיים: בחבורות המהודרות של מצות מכונה, מדקדקים שהאדם יכניס באופן ידני את המים לתוך הקמח לשם מצות מצוה, וכן הכנסת העיסה למכונת הרידוד נעשה באופן ידני לשם מצות מצוה.

היתה מאפיית מצות בקרית ספר שהתקינו במכונה כפתור מיוחד, שכל זמן שלחצו עליו המכונה עבדה וכשהרפו המכונה נעצרה, ובכך האפיה היתה 'לשמה'. אך מכיון שהדבר גרם תקלות רבות ירד הרעיון מהפרק. לדעת הגרי"י פישר זצ"ל מנגנון כזה אינו מוסיף כלום, כי החזקת הכפתור לא נחשב מעשה להחשיב את המצות לשמה, אלא הכל הולך אחרי תחילת הפעלת המכונה.

רעיון מהפכני: לפני מספר שנים, ניסו אברכים מכולל עטרת שלמה בראשות הג"ר שלום בער סורוצקין שליט"א לקדם יוזמה מהפכנית חדשה במאפיה בבית שמש, לבנות מכונה ידנית מתקדמת הפועלת ישירות מכאן גברא המסובב את הגלגלים, כך המצה לשמה לכל הדעות עם כל החומרות. כמו כלפי מצות ציצית ותפילין, שרוב הציבור לובש ציצית ותפילין שנעשו על ידי מכונה ידנית. וכן בקמח של המצות הטחונות בריחים של יד, פועל על ידי גלגל המסובב בכח גברא (אכן בקמח זה רק שני גלגלים כמו אופניים, אבל במכונה המצות היה יותר גלגלים).

הגר"ש הלוי וואזנר זצ"ל אמר אז שעדיין לא יצאנו מידי מחלוקת, שהרי כך פעלו המכונות הראשונות, וגם בהם היו מגדולי הדור שפקקו שאין זה נחשב לשמה. מאידך הגרי"ש אלישיב זצ"ל תמך ועודד את הרעיון, ואמר שלהלכה ברור שסיבובי גלגל על ידי האדם, מחשיבים את המצה לשמה. סוף דבר; ירדו מהרעיון כי המצות היו קשות, ובקושי היה אפשר לאכול אותם, ולא התאפשר לקיים בהם עונג יום טוב.

5. 'מנהג ישראל תורה'

אחרי כל הוויכוחים והדיונים, קיים בכלל ישראל ארבעה מנהגים חלוקים, ביחס ל'מצות מכונה'. וכל אדם יעשה כמנהג אבותיו ורבותיו.

רק יד: מנהג רוב קהילות החסידים, ובפרט בקהילת צאנז חב"ד וגור, לאכול 'רק מצות יד', על פי הדברי חיים והחידושי הרי"ם שמצות מכונה דינם כחמץ גמור. הסבר מרתק לשיטת ה'דברי חיים' שכתב שאינו רוצה לגלות את טעם האיסור, כותב הגה"ק רבינו יואל מסאטמאר זצ"ל (שו"ת דברי יואל חלק א יו"ד סימן לה אות ה), שכלפי ציצית גילה הדברי חיים טעמו (שו"ת דברי חיים תניינא חלק או"ח סימן א) כי ידוע שהמכונות משתנות ומתעדכנות בכל יום, ואילו היה כותב הדברי חיים את טעם האיסור, היו מפלפלים בדבריו שכיום לא שייך האיסור הזה, כאשר באמת ההיתרים שאמרו המתירים הראשונים, לא קיים במכונות החדשות, והעולם יסמוך על ההיתר שפג תוקפו. וסמך דבריו על מה שכתב השדה חמד (מערכת חו"מ סימן יג אות יב) שהיתר הנעשה על ידי תיקון, כעבור זמן התיקון מתבטל וההיתר נשאר.

לדעת הג"ר משה אריה פריינד זצ"ל (הגדה של פסח עטרת יהושע עמוד פח אות קיג) בשם רבי משה משינאווא זצ"ל, אדם הנוהג כשיטת הדברי חיים מצאנז שנחשב חמץ גמור, אם שהה בביתו 'מצות מכונה' דינו כחמץ שעבר עליו הפסח למרות כל החומרות וההידורים שעשו במצות המכונה, ולכן לא הסכים לחתום על תעודת הכשרות של 'העדה החרדית' על מצות מכונה. אכן יכול לקנות אחר הפסח כיון שהישראל שהחזיק אותם בפסח סובר שמותר. ובנטעי גבריאל (פסח חלק א פרק ס סעיף טז) בשם האדמו"ר מצאנז קלויזנבורג זצ"ל סובר שאף למחמירים כשיטת הדברי חיים אין בזה דין חמץ שעבר עליו הפסח.

תנורים חדשים: וכתוב **בתשובות והנהגות** (חלק ס סימן ק), ובפסקי תשובות (סימן תס ס"ק א), שהבעיות הישנות והחששות של האוסרים מצד חמץ, כבר לא קיימות במכונות המשוכללות של ימינו. והנה זה כמה שנים שעורר הג"ר מנחם מנדל אייזנברג שליט"א (בקונטרס מצות מכונה החדשות, פורסם ביותר משבע מהדורות), שיש חששות חדשות של חמץ גמור במצות מכונה שאופים ביובל השנים האחרונות מחמת פתח התנור ואורכו, ופריכות המצות. וראה שם (עמוד לב) במכתבו הארוך של הג"ר בן ציון יעקב הלוי ואזנר שליט"א שדן באריכות על חששות אלו.

בתשובות והנהגות (חלק ס סימן ק) מציין לאותם חששות, ומסיק שאינו בא לאסור את המצות, שמצד הדין המצות כשרות, ואינו בא כי אם לעורר את הקהל הקדוש לחששות אלו ועדיף לאכול מצות יד כמו שאכלו אבותינו. ויש לציין שהג"ר יעקב בלוי זצ"ל בדק ובירר את כל הטענות נגד המאפיות החדשות, והכשיר את המצות מכונה אשר בהשגחת הבד"ץ למהדרין מן המהדרין, ללא שום פקפוק (מ.א.).

הגר"ח קנייבסקי שליט"א מספר שאביו בעל הקהילות יעקב זצ"ל קנה לילדים מצות מכונה, וכשראה זאת החזו"א זצ"ל גער בו ואמר 'האם אתם מחזיקים חמץ', ומאז סילקם אביו מרשותו (מעשה אי"ש חלק ה עמוד יט, קונטרס שערי אי"ש עמוד כח). וכן מובא בשם החזו"א (קובץ אגרות חלק א אגרת קפה אות יט) שכל עסק המצות יהיה בידי אדם ולא על ידי מכונה. מסביר החוט שני (הלכות פסח עמוד קמח), למרות שכלפי ציצית דעת החזו"א שמכונה נחשב לשמה, כמבואר לעיל, מכל מקום החמיר במצות משום חשש חימוץ.

מאידך מסופר שהחזו"א קנה לאשתו מצות מכונה מהכשר מהודר, והחזו"א בקוסובא היה אוכל מצות מכונה עם כל המשפחה, וכל הסיבה שהתבטא על אותם מצות מכונה שהם חמץ, בגלל שהיה זה ממאפיה בתל אביב שלא השגיחו עליה כראוי (מ.א.). ובספר כל משאלותיך כתוב בשם הגר"ח קנייבסקי שליט"א שכיום השתכללו המכונות ואין בהם שום חשש חמץ.

כידוע הגרי"ז מבריסק זצ"ל (הגדה של פסח מבית לוי עמוד ט) הקפיד לאכול רק מצות יד ולא מצות מכונה. יש מבארים הטעם שעל מצות יד יש לנו מסורת, שכן בצורה זו בדיוק אפו אבותינו ואבות אבותינו מיציאת מצרים עד היום, 'די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים', אבל על מצות מכונה אין מסורת ואיננו יודעים. בלי מקור אי אפשר לחדש דברים, 'חדש אסור מן התורה'. ועל הטענה שזה יותר מהודר, 'אנחנו לא צריכים להחמיר יותר ממשה רבינו'.

רק מכונה: מנהג ירושלים מקדמת דנא על פי זקני הג"ר דוד בהר"ן זצ"ל, ואחיו רבי שלמה זלמן בהר"ן זצ"ל, והג"ר ישראל יעקב פישר זצ"ל, והג"ר איסר זלמן מלצר זצ"ל, והג"ר משה מרדכי אפשטיין זצ"ל, וכן בקהילות יוצאי גרמניה, וכן בהרבה מקהילות הונגריה (אויבער-לנדר), לאכול גם בליל הסדר מצות מכונה, שמתקיים בזה 'לשמה' למהדרין. והחמירו לאכול רק מצות מכונה ולא מצות יד, שהמצות מכונה מהודרות יותר ממצות יד, שאין בהם כל חשש חימוץ. רבי דוד בהר"ן הקפיד שלא להכניס הביתה מצות יד מחשש חמץ (ארח דוד עמוד צט).

מעשה נורא מתואר בספר ארח דוד (עמוד קא, ראה שם 4 גירסאות בסיפור), אדם חמד לצון וביקש לרבי זלמן בהר"ן מצות מכונה, כדי לקיים מנהג אכילת חמץ במוצאי פסח, ונחנק ומת תכף באכילתו, ורבי זלמן השתתף בהלוויתו וביקש שם מחילה ממנו.

כתב הג"ר שריה דבליצקי שליט"א שהמכונות בירושלים של מעלה היו ידניות ולא חשמליות (באותם ימים לא היה מצוי חשמל בירושלים), בנוסף חלק מהפעולות נעשו באופן ידני בלי סיוע המכונה, ולכן החשיבוהו לשמה, אבל במכונות של זמננו שפועלות באופן חשמלי מתחילת העשייה עד סוף האפיה, אין הוכחה שזה נחשב לשמה.

ליל הסדר יד, כל הפסח מכונה: המנהג הרווח בכלל ישראל, לאכול בכזיתים של ליל הסדר 'מצות יד', ובשאר הימים 'מצות מכונה'. שכן כלפי חיוב דאורייתא של ליל הסדר יש לחוש לסוברים שמצות מכונה אינו 'לשמה'. אולם לגבי שאר הימים אף שרוצה לצאת את דעת הגר"א שיש מצוה קיומית לאכול מצה כל שבעה, כלפי זה אפשר לסמוך על הדעה הסוברת שאף מכונה נחשב לשמה, שהרי בכל אופן אינו חייב לאכול מצה, ולכל היותר הרי זה כאוכל שאר ירקות (ש.ק.).

לחומרא: הגרי"ז מבריסק זצ"ל אמר שאביו הגר"ח זצ"ל הקיל לכזית מצה של מצוה במצות מכונה כי אז הלישה היתה נעשית בידים וכתוב בר"ש (חלה פרק ג) שמהלישה יש עליה שם עיסה, וכשהעיסה נעשית לשמה לא משנה שהמשך העשייה נעשית על ידי מכונה. אך לא כן בימינו שגם העיסה נעשית במכונה וחוזר החומרא שאין כאן מלאכת יד לשמה.

שמעתי מבאי בית הגרי"ש אלישיב זצ"ל (משנת אי"ש ליל הסדר), שדעתו היתה שמצות מכונה נחשב 'אפיה לשמה'. בהתחלה לא היה לו מצות מהודרות עבודת יד, ולכן אכל מצות מכונה גם בליל הסדר, שמעיקר הדין נחשב לשמה. וכשהגר"ח קנייבסקי שליט"א נשא את בתו הרבנית בת שבע אסתר ע"ה, התחיל הסטייפלער זצ"ל לשלוח למחותן מצות יד מהודרות, מאז התחיל הגרי"ש לאכול מצות יד בליל הסדר להדר בלשמה, ובהמשך השנים אכל מצות יד גם בשאר ימי הפסח, כדי להרויח את דעת הגר"א.

כעין זה נהג הגר"ר שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל (הליכות שלמה פרק שביעי ארחות הלכה 46), שבתחילה אכל רק מצות מכונה שהיו מהודרות יותר, ובהמשך השנים אחרי שהחזו"א והגרי"ז הכניסו הידורים רבים ב'חבורות מצות יד', התחיל לאכול מצות יד לליל הסדר, משום 'לשמה'.

נימוק נוסף להחמיר, אמר הגר"ר גדעון בן משה שליט"א בשיעורו, שודאי מצד הדין מותר לאכול מצות מכונה, אולם יש מקום להחמיר ולאכול רק מצות יד שאין עליו שאלות, מאשר מצות מכונה שדנו עליו (עיסה גדולה משיעור חלה, מתחמם במיקסר, פי התנור, שיירי חתיכות בצק) והכשירוהו לאכלו בפסח, כדין דבר שנעשה בו שאלת חכם (ר.ב.ק.).

אמנם יש מגדולי הוראה שליט"א הסבורים שאין בזה שום חשש שהורה בו חכם, בפרט שהשאלה במצות של היום אינה קשורה לשאלה של המצות של פעם (י.ז.ו.).

סיכום הגיליון:

6. דינים העולים

מצות מכונה: נחלקו הפוסקים האם מותר לאכול מצות מכונה בפסח. האוסרים הגדירו שנחשב כחמץ גמור והמתירים טענו שהם יותר מהודרות ממצות יד. כיום רוב החששות שהיו אז לא קיימות, ואין חשש חמץ במצות מכונה

יש שיעורו בעיות חדשות. אולם כבר הכריעו גדולי הדור שהמצות מכונה כשרות למהדרין.

לשמה: מחלוקת נוספת האם כשעושים על ידי מכונה נחשב שנעשה לשמה ואפשר לצאת בה ידי חובה בלילה הראשון, או לא.

כל שבעה: לדעת הגר"א שיש מצוה לאכול מצות כל הפסח, מקיימים מצוה גם כשאין המצות לשמה, ויש אומרים שאין מקיימים מצוה רק במצות לשמה, ולדבריהם יש מחמירים לאכול מצות יד שיותר מהודר ה'לשמה'.

מנהג: יש ארבע מנהגים חלוקים. קהילות החסידים - רק יד. מנהג ירושלים וקהילות גרמניה וחלק מקהילות הונגריה - רק מכונה. רוב העולם - בכזיתים של ליל הסדר יד, וכל הפסח מכונה. יש אומרים - מצד הדין מספיק מכונה גם לליל הסדר, ולחומרא כשאפשר אוכלים יד. ❖

'עומק הפשט'

ברכת מזל טוב לחבר נ"י: 052-7687405 | פקס: 02-6507823 | 5047867@gmail.com

חופיע:

יצא לאור אונדן

גיליונות 'עומק הפשט'
(1-135)

המחיר 30 ₪

ניתן להשיג בחנות

'ספרי הישיבה' רחוב
בית ישראל 3 ירושלים

הנושא לשבוע הבא;

ברכת האילנות - ענינא דיומא

אפשרות להנצחה; לע"נ, לרפו"ש, לישועה, וכדומה!

ניתן לשלוח - רעיונות ותיקונים, הוספות והערות, להגדיל תורה ולהאדירה.

אפשר לתרום עבור הוצאת הגיליונות בעמדות הממוחשבות של 'נדרים פלוס' ו'קהילות' ברחבי הארץ, תחת המדור 'קופות נוספות' לפי החיפוש: 'עומק הפשט'.

וכן בקו הצדקה 073-2757000 יש להקיש עבור קוד 1529.

המערבת, הגאון רבי יוסף

שלמה בייפום שליט"א,

לרגל נישואי בנו החתן

המופלג כמר פינחס ני"ו,

בשעתו"מ ב' ניסן

תשע"ח, יהי רצון שיוזב

לבנות בית נאמן

בישראל, אמן.

